

Gagavuz Türkçesinde İstek Bildiren (Subjunktif) Cümle Yapısı¹

Gökçe Yükselen PELER² & Ebru DİLBAS³

Öz: Balkan yarımadası, dil çeşitliliği ve karışımı gösteren önemli bir bölgedir. Burada, yüzyıllar boyunca yoğun ve sürekli dil teması ve diller arası aktarımlar gerçekleşmiştir. Buradaki diller, coğrafi olarak aynı bölgede yer almakta ve umumiyetle aynı topraklarda yan yana bulunmaktadır. Ancak bazıları genetik olarak akraba değildirler, yine de uzun süreli temas nedeniyle biçim ve yapı bakımından benzerlikler gösterirler. Bu bölge, dil temasının mekanizmalarını ve sonuçlarını anlamak için özel bir öneme sahiptir. Gagavuz Türkçesi Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi ile beraber, Oğuz grubu Türk lehçelerinin batı kolunu oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesine en yakın yazılı dildir. Tarihi ve bulunduğu coğrafya itibarıyla Balkan dilleri ile önemli ölçüde yapı ve söz dizimi olarak yakınlaşma gösterir. Balkan dilleriyle temasının bir sonucu olarak da Türkiye Türkçesinden ayrılan bazı özelliklere sahiptir. Yapı bakımından Türkiye Türkçesinde bitimsiz fiillerle kurulan istek cümleleri Gagavuz Türkçesinde bitimsiz fiiller yerine emir veya istek eklerinden birini almış bitimli fiillerin getirilmesiyle yapılır. Ayrıca söz diziminde de farklılıklar vardır. Türkiye Türkçesinde sola dallanan bir yapı mevcutken Gagavuz Türkçesinde sağa dallanan yapılar mevcuttur. Gagavuz Türkçesi etkileşim içinde olduğu dillerin etkisiyle bitimli fiillere dayalı sağa dallanan bir cümle yapısı geliştirmiştir. Bu özellikler umumiyetle temas kaynaklı yakınlaşmanın önemli göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada dil teması, Balkan dil birliği (Balkan Sprachbund) ve Türkçenin bu dil birliği içerisindeki yeri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın asıl konusunu oluşturan Gagavuz Türkçesinde istek bildiren cümle yapısı gazete, roman, hikâye ve masallardan örnekler verilerek açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Gagavuz Türkçesi, subjunktif, istek cümlesi, sağa dallanan yapılar, dil teması.

Subjunctive Sentence Structure in Gagauz Turkish

Abstract: The Balkan Peninsula is an important region of linguistic diversity and mixture. For centuries, intensive and continuous linguistic contact and interlingual transfer has taken place here. The languages here are geographically located in the same region and are often found side by side in the same area. However, some of them are not genetically related, but show similarities in form and structure due to long-term contact. This region is of particular importance for understanding the mechanisms and consequences of language contact. Gagauz Turkish, together with Turkish and Azerbaijani Turkish, forms the western branch of the Oghuz group of Turkish dialects. It is the closest written language to Türkiye Turkish. Due to its history and geography, it has considerable structural and syntactic convergences with the Balkan languages. As a result of contact with the Balkan languages, it has some features that differ from Türkiye Turkish. As far as structure is concerned, in Gagauz Turkish, the request sentences formed with non-finite verbs in Türkiye Turkish are formed by replacing the non-finite verbs with finite verbs that have received one of the suffixes imperative or request. There are also differences in syntax.

¹ Bu makale, Doç. Dr. Gökçe Yükselen Peler danışmanlığında Ebru Dilbas tarafından hazırlanan “Gagauz Türkçesinde Zaman, Görünüş, Kip ve Kiplik” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Bu makale, Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SDK-2022-11757 kodlu proje ile desteklenmiştir.

² Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/ Türkiye, E-posta: gokcepeler@erciyes.edu.tr ORCID: 0000-0002-9604-5101

³ Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kayseri/ Türkiye, E-posta: ebrudilbass@gmail.com ORCID: 0000-0003-0124-4675/

While Türkiye Turkish has a structure that branches to the left, Gagauz Turkish has structures that branch to the right. Under the influence of the languages with which it interacts, Gagauz Turkish has developed a right-branching sentence structure based on finite verbs. These features are generally considered to be important indicators of contact-induced convergence. This study provides information on language contact, the Balkan language union and the place of Turkish in this language union. The subjunctive sentence structure in Gagauz Turkish, which is the main subject of the study, is explained using examples from newspapers, novels, stories and fairy tales.

Key words: Gagauz Turkish, subjunctive, subjunctive sentence, right-branching structures, language contact.

Giriş

Gagavuzlar, pek çok zorluğa rağmen değerlerini günümüze kadar korumayı başaran hususi bir halktır. Onlar bugün Moldova sınırları içerisinde Gagavuz Yeri'nde özerk olarak yaşamaktadırlar. Moldova'nın yanı sıra Bulgaristan, Yunanistan, Ukrayna, Rusya, Romanya, Türkiye ve hatta Kazakistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde de yaşayan Gagavuzlar bulunmaktadır. Gagavuzlar tarihleri boyunca birçok milletle iç içe yaşamışlardır. Ağırlıklı olarak Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Moldova gibi devletlerin topraklarında Osmanlı Devleti, Çarlık Rusyası, Romanya ve Sovyetler Birliği gibi farklı yönetimler altında Slav ve Latin dilli halklarla iç içe yaşayarak uzun süre varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu topluluklar içinde azınlık olarak yaşamışlar ve Gagavuz Türkçesi bir azınlık dili olarak ülkelerin resmî dilleriyle birlikte konuşulmuştur (Özkan, 2021: 837). Gagavuz Türkçesi bunun sonucu olarak yapı bakımından Türkiye Türkçesinden farklılaşan öğeler geliştirmiştir. Bilhassa Bulgarca ve Rusçanın sosyal açıdan baskın olması, iki dilliliğin uzun yıllar boyunca devam etmesi, Gagavuz Türkçesinin kullanımının belirli alanlarla sınırlı olması ve Gagavuz Türkçesinin resmî yazılı şekli olsa da kullanımının yaygın olmaması sebebiyle ölçünlü Türkiye Türkçesinin yapı hususiyetlerinden farklı yapıların geliştiği görülmektedir. Bu lehçe üzerinde Slav dillerinin önemli bir etkisinin olduğunu, bu lehçeyi inceleyen araştırmacıların neredeyse hepsi belirtmişlerdir (Kıral & Menz, 2008: 242).

1. Dil Teması

Dillerin birbirini etkilemesinde, uzun süreli bir arada yaşama nedeniyle kademeli yaklaşma en önemli yollardan biridir (Appel & Musysken, 2005: 154). Birkaç dilin aynı yerde ve umumiyetle aynı insanlar tarafından konuşulduğu bir durumda, bu bölgedeki diller birbirine yakınlaşmaya başlar. Siyasi, ekonomik, kültürel ve nüfus sayısı olarak üstünlüğe sahip olan gruplar umumiyetle diğerleri üzerinde güçlü bir dil etkisine sahip olmuştur. Bunun sonucunda ise dil unsurlarının üstün olan gruplardan kopyalandığı görülmektedir. Ancak dil unsurları, üstünlüğe sahip olan grupların dil hususiyetlerine uyum sağlama dışında, hayranlık duyulan sosyal grupların dillik davranışlarını taklit ederek saygınlık kazanma arzusuyla da kopyalanmaktadır (Johanson, 2013: 5-6).

Bir dilin işlevlerinin ve kullanımının daralmasıyla da (işlevsizleşme) yabancı dilden alınan unsurlar artarak kalıcılaşabilmektedir. Bu da daralan dilin baskın olan dilin yapısına benzemesinde en önemli amillerden biri olagelmıştır (Bosnalı, 2010: 67).

Dillik etkinin en önemli yönleri, dillerin birbiriyle temasının yoğunluğu ve süresidir. Bu da iki dilliliğin kapsamını ve kalitesini belirleyen önemli amillerdendir. Dil temasının yoğun ve kalıcı olması sonucunda, diller arasında yapıyla ilgili etkinin yoğun olduğu görülmektedir. Mesela, Orta İran'da konuşulan ve Farsça etkisi gösteren Halaç Türkçesi, İdil havzasında konuşulan ve Fin-Ugor etkisindeki Çuvaş Türkçesi, İran veya Slav dilleri etkisinde Afganistan Özbek Türkçesi, Kuzey İran Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi gibi Türk lehçeleri, dil teması sonucunda önemli ölçüde etkilenmiştir (Johanson, 2013: 7).

2. Balkan Dil Birliği ve İstek Bildiren Cümleler

Balkan yarımadası ilginç bir dil çeşitliliği ve karışımı göstermektedir. Hint-Avrupa dil ailesinden Arnavutça, Bulgarca, Makedonca, Rumence, Sırpça, Yunanca gibi diller ve Hint-Avrupa dil ailesine mensup olmayan Türkçe ve Macarca bulunmaktadır. Bu dillerin hepsi “Balkan dil birliği”, “Balkan dil temas bölgesi” anlamına gelen *Balkan Sprachbund*¹ olarak adlandırılmaktadır. Alman Balkanolog *Weigand* Arnavutça, Rumence ve Bulgarca'yı tipik Balkan dilleri olarak görmüştür. Ancak Yunanca, Sırpça ve Türkçeyi “coğrafi olarak Balkanlı” kabul etmiştir. *Sanfeld*, Türkçenin Yunanca, Bulgarca gibi dillerin her biriyle çok sayıda sözcük uyumuna sahip olduğunu belirtmiştir. *Schaller* ise Balkan dillerini, kapsamının sınırlı olup olmadığına ve dilin yapısında oynadığı rolün büyüklüğüne göre derecelendirmiştir: Birinci dereceden Balkan dilleri Rumence, Arnavutça, Bulgarca ve Makedonca; ikinci dereceden Balkan dilleri Yunanca ve Sırpça; üçüncü dereceden Balkan dili ise Türkçedir (Tomić, 2006: 1).

Balkan dil birliğine ait olmada gerekli olan alan tipolojisi hususiyetlerinin kapsamı ve sınırı tam olarak belirlenememiştir. Bir tipolojik dil hususiyetinin alan tipolojisi olarak varsayılması için dil hususiyetinin en az ikisi farklı genetik ailelere ait olmak üzere bölgedeki en az üç dil

¹Bu terimle ilgili olarak *Jernej Kopitar* ilk kez 1829 yılında Balkanlar'daki Latin ve Slav dillerinin dil yapısındaki paralelliklerine işaret etmiş ve Tuna'nın güneyinde konuşulan dillerin farklı dil materyalleri vasıtasıyla benzer biçimlere sahip olduğuna dikkat çekmiştir (Winistörfer, 2020: 1; Tomić, 2006: 1). *Nikolai Trubetzkoy* ise 1930 yılında Balkanlar'daki diller arasında bir dizi ortak hususiyetlerden yola çıkarak diller arasındaki ilişkilere *Sprachbund* adını vermiştir. *Trubetzkoy*, bir *Sprachbund* dilinin cümle yapısının ve kelime oluşumunun önemli ölçüde benzerlik göstermesine rağmen, sistematik ses karşılıkları göstermediğini ve temel kelime dağarcığının taban tabana farklı olsa da birçok kültürel kelimeye sahip olduğunu belirtmiştir (Tomić, 2006: 1). En güncel tanım *Joseph* tarafından yapılmıştır: “Bir *Sprachbund*, sürekli ve yoğun iki dilli temas nedeniyle ortak bir atadan paylaşılan miras ya da ilgili dillerin her birinde bağımsız bir yenilik meselesi olmayan, doğası gereği büyük ölçüde yapısal sözcüksel olan dillik hususiyetleri paylaşan herhangi bir dil grubudur” (Krapova & Joseph, 2019: 51).

tarafından paylaşılması ancak bölgenin dilinin ait olduğu genetik ailenin tüm dillerinde mevcut olmaması gerekmektedir. Buna bağlı olarak Balkan dil birliği ile ilgili dil bilimi tartışmaları belirli hususiyetler etrafında yoğunlaşmıştır (Tomić, 2006: 3). Bunlardan en belirgin ve en çok tartışılan hususiyet, mastarın kaybolması ve yerini *subjunktiplerin* almasıdır. *Subjunktif*, cümlede başka bir eyleme bağlı olan yüklemelerde kullanılan bitimli bir biçimdir (Rentzsch, 2014: 59). Demir, bu yapının Almancada *wollen* yardımcı fiili ile karşılandığını belirtmiş, bu yapıyla kurulan cümlelere “amaç cümleleri” adını vermiş ve bu yapının kökenini Hint-Avrupa dillerine bağlamıştır (2002: 106).

Due te shkue (Arnavutça)

İskam da otida (Bulgarca)

Veau sa plec (Rumence)

Thelo na pao (Yunanca)

(Appel & Musysken, 2005: 155-156).

Görüldüğü gibi, hepsi de “Gitmek istiyorum” anlamına gelen bu *subjunktif* yapılar oluşturulurken mastar şeklinin yerine *te, da, sa, na* tümleçleri kullanılmaktadır. *Socanac* bu durumu, Balkan bölgesinde yer alan dilleri etkileyen art zamanlı gelişmeyle ifade edilebilecek bir mastar kaybının olmasıyla açıklamıştır. Balkan dillerinin çoğunun mastarlarını büyük ölçüde kaybederek yerini bitimli istek kipi cümlelerinin aldığını ifade etmiştir. Ayrıca mastar kaybının, *Balkan Sprachbund* terimi ile ifade edilen dillerde bölge olarak bazı farklılıklara maruz kaldığını belirtmiştir. Yani Balkanlar’ın güneydoğusunda bulunan Yunanca, Bulgarca ve Arnavutça gibi diller, Balkanlar’ın daha batısında ya da kuzeyinde konuşulan Rumence, Sırpça gibi dillere kıyasla mastarlarını *subjunktiplere* değiştirmişlerdir (2017: 121).

Türkçenin *Balkan Sprachbund*’un bir parçası olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bakıldığı zaman Türklerin 14. yüzyıldan itibaren Balkanlar’ın Osmanlı yönetimine girmesiyle Anadolu’dan buraya göç ettikleri ve bu tarihten itibaren diğer dillerle temas ettiği belirtilmektedir. Ancak Balkanlar’daki Türk varlığı, en geç Hun devrinden itibaren. Türkler, Balkanlar’a 4.-10. yüzyıllar arasında kendileriyle birlikte dillerini de getirmişlerdir (Peler, 2018). Türkçe buradaki diğer dillerle etkileşime girmiş ve bu etkileşim sonucunda Türkçede *Balkan Sprachbund* hususiyetleri gelişmeye başlamıştır. Bu hususiyetlerden biri olan *subjunktif* yapısı Balkanlar’da konuşulan Türkçede görülmektedir:

İsteyim beni bu hapıstan çıkarasın (Kúnos, 1907: 56)

‘Beni bu hapisten çıkarmanı istiyorum.’

İsterim burada ne kadar mal varsa hepsini sandıklara yükledip çıkarasın
(Kúnos, 1907: 150) (Adakale ağzı)

‘Burada ne kadar mal varsa hepsini sandıklara yükleyip çıkarmanı istiyorum.’

Şinden sora arabayı koşasın istemem (Rentzsch, 2014: 56) (Vidin ağzı)

‘Şimdiden sonra arabayı koşmanı istemiyorum.’

Derdime çare ne söylesem yare eller var iken

İsterim yarima varayım düşmanlarım variken (Hafız, 1989: 161)

‘Yabancılar varken sevgilime derdime çare olacak ne söylesem?

Düşmanlarım varken sevgilime varmak istiyorum.’

Postacı istermiş gendi kızını versin padişahın çocuguna (Hafız, 1989: 219)
(Makedonya)

‘Postacı kendi kızını padişahın oğluna vermek istiyormuş.’

Ben isterim Prizren’de mezarımı yapsınlar (Vırmiça, 2018: 158) (Prizren,
Kosova)

‘Ben Prizren’de mezarımın yapılmasını istiyorum.’

Anın için isterim ki seni şad edeyim (Eren, 2013: 195) (Romanya)

‘Onun için seni mutlu etmek isterim’

Yukarıdaki örneklerde de olduğu gibi, *Balkan Sprachbund*’un bir tipolojik dil hususiyeti, Hint-Avrupa dilleriyle karşılıklı dil teması neticesinde Balkanlar’da konuşulan Türkçede

görülmektedir. Her ne kadar Balkan dillerine göre daha az *Balkan Sprachbund* hususiyeti gösterse de Türkçe, o bölgenin dilinin bağdaşıklaşmasına katkı sağlayıp *Sprachbund*'un gelişiminde teşvikçi olmuştur (Appel & Musysken, 2005: 155; Tomić, 2006: 48). *Trabant* eserinde “Örneğin geçmişte Balkan dilleri olan Arnavutça, Rumence, Bulgarca, Makedonca, Sırpça ve Yunancada belirli dil yakınlıkları tespit edilmiştir ve bunlar Türk dili ve kültüründen ortak bir etkilenmeye işaret etmektedir. Bu durumda, dil birliğinden (*Sprachbund*) söz edilir.” (2020: 51) diyerek Türkçenin *Balkan Sprachbund* için önemli bir yerinin olduğunu belirtmiştir. Bütün bunlar neticesinde Türkçenin *Balkan Sprachbund*'ın bir parçası olduğu görülmektedir.

Ancak belirtmek gerekir ki benzer yapılara, Türkçenin tarihî lehçelerinde de rastlamak mümkündür:

Kıpçak Türkçesi:

tiledim bir zamān körsem cehān-nı (GT, 132b)

‘Bir zamanlar dünyayı görmek istedim.’

Çağatay Türkçesi:

Cennetü'l-me'vānı iy zāhid nitey min zār kim

İsterem kūyidin özge manga me'va bolmasa (16) (Yücel, 1995: 127).

‘Ey zahit, Meva cennetini ağlayıp inleyen ben ne edeyim ki?’

Bana senin olduğun yerden başka yerin olmamasını istiyorum.’

İsterem iy ‘ışk mindin kalmağay nām u nişān

Tofrağ it cisimni dağı yilge birgil tofrağım (110) (Yücel, 1995: 183)

‘Ey aşk benden ad ve iz kalmamasını istiyorum.

Bedenimi toprak et ve toprağımı yele ver, savur.’

Eski Anadolu Türkçesi:

İsterem Kāra Yūsufa elçi gönderem (Bellér-Hann, 1995: 102)

‘Kara Yusuf’a elçi göndermek istiyorum.’

Bu tarihî Türk lehçelerinin Farsça başta olmak üzere, Hint – Avrupa dilleri ile yoğun ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir. Kıpçak Türkçesi örneğinde, dil teması kapsamına Slavca ve

Arapça da dâhil edilebilir. Aynı zamanda Oğuz grubu Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin Kıbrıs ağızlarında da *subjunktif* yapısı, amaç bildiren cümlelerde çekimli *iste-* fiilinden sonra istenen oluşu belirten fiil getirilerek yaygın olarak kullanılmaktadır:

Azerbaycan Türkçesi:

balaca qardaş qızı götürüb çıxdı bir meşənin kənarına, istedi qızı öldürsün (AN, 27)

‘Küçük kardeş kızı alıp bir ormanın kenarına çıktı, kızı öldürmek istedi.’

Kıbrıs Ağızı:

isder oynaylum (Peler, 2013: 184)

‘Oynamamızı istiyor.’

ben da demiş bir sabır daşı isterim getiresin (Özokutan, 2005: 387)

‘‘Ben de bir sabır taşı getirmeni istiyorum’’ demiş.’

Bu yapıların Hint-Avrupa dilleriyle kapsamlı dil teması neticesinde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Demir, Türkçenin Kıbrıs ağızında bu yapının Hint-Avrupa dillerindeki istek kiplerine benzediğini belirterek Türkçe üzerinde Rumca ve İngilizcenin bir etkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Peler, “*diler gönül ki ayaguña yüz süre*” ve “*isterem kara yúsufa elçi gönderem*” örneklerini vererek *subjunktif* yapısının aynı zamanda Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Azerbaycan Türkçesinde benzer şekilde kullanıldığını belirtmiştir. Bu yapının, Anadolu ağızlarında bulunmaması ve Eski Anadolu Türkçesi örneklerinin çoğunluğunun tercüme edebiyatı ürünü olmasından dolayı yapının kökenini Eski Anadolu Türkçesine bağlamanın zor olduğunu ama yine de bu dönemde aydın kesim üzerinde önemli bir etkisi olan Farsçaya yani Hint-Avrupa etkisine bağlamanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Peler, diğer bir ihtimal olarak Arapçanın *subjunktif* yapısının Türkçenin Kıbrıs ağızlarına etkisinin dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Kıbrıs ağızlarında Arapçadan kaynaklanan diğer yapı farklılıklarının da bulunduğunu ileri sürmüştür (2007: 292-294; 2019: 50).

3. Gagavuz Türkçesinde İstek Bildiren Cümleler

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde amaç cümleleri, $-mA(k)$ (+iyelik)+ *iste-* şeklinde ifade edilmektedir. Gagavuz Türkçesinde ise iyelik ekli bu yapı kaybolmuştur. Amaç cümleleri, *iste-*

+–mAA şeklinde mastar kalıplı kullanımının (1a) yanı sıra; ayrıca birlikte yaşadığı dillerin etkisiyle *iste-* fiilinden sonra mastar yerine bitimli bir fiilin getirilmesiyle de (1b) oluşturulmaktadır.

(1a) *Petruş pek istürdi olmaa dost Serafimnän (TD, 12)*

‘Petruş Serafim ile dost olmayı çok isterdi (istiyordu).’

(1b) *Gani pek istürdi maaledä uşaklar onu görsün (BT, 34)*

‘Gani mahalledeki çocukların onu görmesini çok isterdi (istiyordu).’

Yukarıdaki örnekte (1b) görüldüğü gibi ikinci fiil uygun emir eklerinden birini almaktadır. Bu durum Hint-Avrupa dilleri modeline göredir (Demir, 2002: 9). Yani (1b) örneğinde görülen yapı, Türkçe olmayan Balkan dillerindeki yapıların kopyalanmasıyla oluşmuştur.

Yine Gagavuz Türkçesi, ölçünlü Türkiye Türkçesinden söz dizimi bakımından ayrılmaktadır. Gagavuz Türkçesinde söz dizimi özne+yüklem+nesne ya da yüklem+özne+nesne şeklindedir. Konuyla ilgili araştırmacılar bunun Hint-Avrupa dillerinden Bulgarca, Rumence, Moldovanca ve özellikle Rusçanın etkisinden olduğunu belirtmişlerdir. *Menz*, söz dizimindeki bu durumun karışma veya alt katman olmayıp bu tür cümlelerin iki dilliliğe bağlı olarak ortaya çıkan Bulgarca ve Rusçadan ödünçlemeler olduğunu belirtmiştir (Özkan, 2019: 340; Menz, 2010: 167-168). Söz dizimi bakımından *subjunktif* yapısı Türkiye Türkçesinde sola, Gagavuz Türkçesinde ise sağa dallanan yapılara sahiptir (Tsiplakou, S. & Kappler, M., 2015: 3). Gagavuz Türkçesinin çevresindeki Slav dillerinin ve Rumencenin sağa dallanma düzenini taklit ettiği görülmektedir (Johanson, 213: 112):

Pek istürdim görmää o zümbüllü baaları (CT, 74)

‘O sümbüllü bağları görmeyi çok isterdim.’

İsteerlär beni asmaa, bän da kırladım evdän (GHM, 7)

‘Beni **asmak istiyorlar**, ben de evden kaçtım.’

İsteerim alıyım evi sendän satın (UY, 171)

‘Evi senden satın almak istiyorum.’

Gagavuz Türkçesinin istek cümlelerinde, bilhassa öznesi ortak olan yani katılımcı içi (isteyici ile kılıcı aynı olan) istek cümlelerinde, mastar kalıpları tercih edilmektedir. Ancak bu kullanımın bölgelerde sosyal açıdan baskın olan dillerin yapısıyla dolaysız olarak bağlantılı olduğu görülmektedir. Örneğin Bulgarcada mastar yoktur ve kiplik yapılarda bitimli bir fiil kullanılmaktadır: *iskam da*+bitimli fiil veya *xotet' čtoby*+bitimli fiil. Bu da Bulgaristan'da konuşulan Gagavuz Türkçesinde, bu yapılarda mastarın çok az kullanılmasına sebep olmuştur (Kıral & Menz, 2008: 247; Johanson, 2009: 502):

jollar insan gelinin bobasına ve anasına ki istejourlar düjün japsinnar
(Zajaczkowski, 1966: 93)

'Gelinin babasına ve annesine düğün yapmak istedikleri için adam yollar.'

B'an isterim namuzlu olsun (Zajaczkowski, 1966: 119)

'Ben namuslu olmasını isterim / istiyorum.'

Moldova'da ise Rusçanın sosyal açıdan baskın olmasından dolayı bu yapılarda mastar kullanılmaktadır (Kıral & Menz, 2008: 247):

Bitkidä isteerim okumaa bir dörtlük (AS, 7: 22.12.2023)

'Sonunda bir dörtlük okumak istiyorum.'

Gagavuz Türkçesinde öznesi ortak olmayan yani katılımcı dışı (isteyici ile kılıcı farklı olan) istek cümlelerinde, ölçünlü Türkiye Türkçesinde bulunmayan bir yapı kullanılmaktadır. Gagavuz Türkçesi bitimli fiil biçimlerini bitimli olmayan fiil biçimlerine tercih etmekte ve bitimli olmayan biçimleri ortadan kaldırma eğilimindedir. Bitimli fiil biçimi zaman ve kişiye göre çekimlenmekte ve bağlı bulunduğu ögeden sonra gelmektedir (Menz, 2010: 164). Öznesi ortak olan cümlelerde de bu yapının kullanıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili çalışanlar bu durumun etkileşimde bulunduğu Bulgarca, Rumence ve Rusça gibi dillerle uzun ve yoğun temasların sonucunda oluştuğunu ifade etmişlerdir (Johanson, 2009: 500; Menz, 2010: 164).

Özne ortak referanslı cümleler (Katılımcı içi istekler):

Olur olmaz işleri da istürdi bilsin (BT, 5)

'Olur olmaz işleri de bilmek isterdi (istiyordu).'

Hep isterdin büyük çocuk olasin (BT, 63)

‘Hep büyük çocuk olmayı isterdin (istiyordun).’

Bän istedim güleyim, ama kıyımadım da sadece bıyık altında gülümsedim (BT, 69)

‘Ben gülmek istedim ama cesaret etmedim ve sadece bıyık altından gülümsedim.’

Angı gagauz istümeer bilsin kendi köklerini, kendi milletin istoriyasını (CT, 70)

‘Hangi Gagauz kendi köklerini, kendi milletinin tarihini bilmek istemez?’

Kızcaaz açtı kapuyu da istedi çıkısın (ES, 66)

‘Kızcağız kapıyı açtı ve çıkmak istedi.’

Dädu ihtärmış. Bilsin istärmış bir evlatını mezarını da onun başında, yaşını dökeräk canını versin, ama bilmäzmiş birini bilä (GF, 52)

‘Dede ihtiyarmış. Bir evladının mezarını bilmek ve onun başında ağlayarak canını vermek istermiş, ama (evlatlarından) birinin bile (mezarını) bilmezmiş.’

Demir-dişli babu çıkacak da isteyecek paralasın seni (MD, 15)

‘Demir-dişli kocakarı çıkacak ve seni paralamak isteyecek.’

Tätü, bän da isteerim olayım traktorcu (Lİ, 6)

‘Baba, ben de traktörcü olmak istiyorum.’

Pek istärdim sesleyim senin kemeñeni, annatmaklarını (Lİ, 42)

‘Senin kemeñeni, hikâyelerini dinlemeyi çok isterdim (istiyordum).’

Bän bu aaççaazdan isteerim bir yabanıcık yapayım (Y, 107)

‘Ben bu ağaççıktan bir kurt yavrusu yapmak istiyorum.’

Özne ortak referansı olmayan cümleler (Katılımcı dışı istekler):

İstediler paa 19,93 ley olsun (AS, 2: 30.06.2023)

‘Fiyatın 19,93 Ley olmasını istediler.’

Mamu, sän kurtarabilecän mi kuşçaazı bu çirkin kapandan? Bän istämeerim o ölsün (CT, 80)

‘Anne, sen kuşcağızı bu kötü tuzaktan kurtarabilecek misin? Ben onun ölmesini istemiyorum.’

Alacam satın bir keçi. Karım buradandır, isteerim keçim da olsun Ukrainadan (GDG, 59)

‘Bir keçi satın alacağım. Karım buradandır, keçimin de Ukrayna’dan olmasını istiyorum.’

Ama isteerim olsun ölä bir kız (GHM, 32)

‘Ama öyle bir kız olmasını istiyorum.’

İstediydi yarım ev için ona Domnika para ödesin (KHAK, 13).

‘Evin yarısı için Domnika’nın ona para ödemesini istemişti.’

İsteerim biläsin, kızım (KK, 5).

‘Kızım, bilmeni istiyorum.’

Büyük Kağanlık isterim kuralım (UK, 21).

‘Büyük Kağanlık kurmamızı isterim (istiyorum).’

Örneklere de görüldüğü üzere *subjunktif* yapısında iki bitimli biçim kullanılmaktadır. Bu yapı, Balkan dillerinin tipik bir hususiyetidir.

Makedonca:

Petar saka decata da mu dadat podarok (Tomić, 2006: 429)

‘Petar çocukların kendisine bir hediye vermesini istiyor’

(Kelimesi kelimesine: Petar ister çocuklar ona versinler hediye.)

Bulgarca:

Iska da dojde (Tomić, 2006: 457)

‘Onun gelmesini istiyor.’

(Kelimesi kelimesine: İster gelsin.)

Hırvatça:

Hoću da vidim da Petar (Tomić, 2006: 498)

‘Petar’ı görmek istiyorum.’

(Kelimesi kelimesine: İsterim göreyim Peter’i.)

Rumence:

Mihai vrea ca Ion să fie preşedinte (Tomić, 2006: 520)

‘Mihai Ion’un başkan olmasını istiyor.’

(Kelimesi kelimesine: Mihai ister İon olsun başkan.)

Yunanca:

Thelo na pao eki (Yunanca) (Tomić, 2006: 620)

‘Oraya gitmek istiyorum.’

(Kelimesi kelimesine: İsterim gideyim oraya.)

Sonuç

Dil teması neticesinde Gagavuz Türkçesi, ölçünlü Türkiye Türkçesinden bazı farklılıklar göstermektedir. Bunlardan en önemlisi istek cümlelerinde mastar yapısının yerine *subjunktiflerin* kullanılmasıdır. Türkiye Türkçesinde istek cümleleri $-mA(k)$ (+iyelik)+ iste-

şeklinde ifade edilmektedir. Gagavuz Türkçesinde ise Türkiye Türkçesindeki iyelik ekli bu yapı kaybolmuştur ve *iste-* +*-mAA* şeklinde mastar kalıplı kullanımın olduğu görülmektedir: ***İsterim*** *suyun ötāyanına geçmää* (GF, 64) “Suyun diğer tarafına geçmeyi istiyorum.” Bununla birlikte öznesi ortak olan yani katılımcı içi (isteyici ile kılıcı aynı olan) istek cümlelerinde mastar kalıpları tercih edilirken öznesi ortak olmayan yani katılımcı dışı (isteyici ile kılıcı farklı olan) istek cümlelerinde *iste-* fiilinden sonra istenen oluşu belirten fiil getirilmektedir. Bu fiil, emir ya da istek eklerinden birini almaktadır. Gagavuz Türkçesi genel olarak bitimsiz fiil biçimleri yerine bitimli fiil biçimlerini tercih etmektedir. Öznesi ortak olan istek cümlelerinde, Gagavuzların bulunduğu yerlerde sosyal açıdan baskın olan diller önemli bir etkiye sahip olmuştur. Yani Moldova’daki Gagavuzlar Rusçanın etkisiyle çoğunlukla mastar yapılarını kullanırken: ***İstedi*** *kabaatsızlunu göstermää* *Stoyan* (KHAK, 32) ‘Stoyan masumiyetini göstermek istedi’; Bulgaristan’daki Gagavuzlar Bulgarcanın etkisiyle bu yapılarda mastar yerine bitimli fiil kullanmıştır: *O iste Jordi kanni gölme jini getirelim* ‘O kanlı gömleğini getirmemizi istiyordu’.

Söz dizimi olarak ise ölçünlü Türkiye Türkçesinde sola dallanan yapılar, Gagavuz Türkçesinde sağa doğrudur. Türkiye Türkçesinde mastar, kiplik yapıdan önce gelmektedir. Gagavuz Türkçesinde ise mastar, kiplik yapıdan sonra gelmektedir: *Günün birindä tilki istemiş denemää çocuğu* (MD, 28) “Günün birinde tilki, çocuğu denemek istemiş”. Öznesi ortak olmayan cümlelerde de mastar yerine kullanılan bitimli fiil, *iste-* kiplik yapısından sonra gelmektedir: ***İsteerim*** *alıyım evi sendän satın* (UY, 171) “Evi senden satın almak istiyorum”. Bu farklılıkların nedeninin Hint-Avrupa dilleri arasında bulunan Türkçe olmayan *Balkan Sprachbund* dilleriyle yoğun dil teması kaynaklı olduğu görülmektedir. Örnek olarak verilen cümlelerin hepsinin ortak yönü ise anlamlarında amaçlı bir bileşenin var olmasıdır.

Eser Kısaltmaları

AN: Azərbaycan Nağılları

AS: Ana Sözü Gazetesi

BT: Bucaan Tarafında

CT: Cıvırlıga Türküsü

ES: Ecelin Sınırları

GDG: Gülümsemää-Diil Günaa

GF: Gagauz Folkloru

GHM: Gagauz Halk Masalları

GT: Gülistan Tercümesi

KHAK: Kısmetli Hem Acı Kaderlär

KK: Kadem Kaynaa

Lİ: Legendanın İzi

MD: Masal Dünnesi

TD: Tatlı Düşlär

UK: Uzun Kervan

UY: Uzak Yollarım

Y: Yıldızçık

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

Ana Sözü Gazetesi 30.06.2023.

https://anasozu.com/wp-content/uploads/2023/05/Ana_Sozu_11_12.2023.pdf, adresinden
01.08.2023 tarihinde alınmıştır.

Ana Sözü Gazetesi 22.12.2023.

https://anasozu.com/wp-content/uploads/2023/11/Ana_Sozu_23_24.2023.pdf , adresinden
23.01.2024 tarihinde alınmıştır.

Baboglu, N. (1969). *Gagauz Folkloru* (Latin Alfabetesine akt. Svetlana Frangu, Redaktör Dr. Güllü Karanfil, İvanna Köksal, 2011). Komrat: M. Maruneviç adına Bilim Araştırmaları Merkezi Genel Üretmek Müdürlüü.

_____ (1974). *Legendanın İzi* (Latin Alfabetesine akt. Svetlana Frangu, Redaktör Dr. Güllü Karanfil, İvanna Köksal). Kişinev: Karta Moldovenaske.

_____ (2006). *Bucaan Tarafında- Gani*. Kişinev: Inversia.

_____ (2009) *Uzak Yollarım- Seçmä yaratmalar*. Kişinev: Pontos.

Bellér-Hann, I. (1995). *A History of Cathay. A Translation and Linguistic Analysis of a Fifteenth-Century Turkic Manuscript*. Bloomington: Indiana University Press.

- Eren, M. S. (2013). *Kıbrıs ve Balkanlar'da Türk Şiiri*. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
- Hafız, N. (1989). *Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Karagançu, V-D. (2018). *Kısmetli Hem Acı Kaderlär- Annatmalar, Novellalar*. Kişinev: Tehnica Info.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1978). *Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-türki)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kösä, M. (2012). *Gülümsemä- Dül Günäa*. Ankara: M.V. Maruneviç adına Bilim Araştırma Merkezi Genel Üretmäk Müdürlüü.
- Kristova, A. (2018). *Cıvırliga Türküsü*. Komrat: Tipografia Centralä.
- Kúnos, I. (1907). *Materialien zur kenntnis des rumelischen türkisch, v. 1-2*. Leipzig ve New York: Rudolf Haupt.
- Marinoglu, T. (1997). *Tatlı Düşlär. Annatmalar, Masallar, Şiirlär*. Kagul: <Raza de Sud> SA.
- Mercanka, M. (2017). *Kadem kaynaa*. Kişinev: Pontos.
- Sirkeli-Kristioglo, G. (2016). *Ecelin Sınırları*. Kişinev: S.n. (İs FEP Tipografia Centrala).
- Tanasoğlu, D. (2009). *Uzun Kervan*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Vırmiça, R. (2018). *Prizren ve Prizren Türk Halk Türküleri ve Hikayeleri*. Kosova: 23 Nisan Kosova Türkleri Milli Bayramı Tertipleme Kurulu.
- Vasilioglu, K. (2008). *Masal Dünnesi*. Kişinev: İ.E.P. Ştiința.
- Vasilioglu, K. & Stoletnăyă, A. (2018). *Yıldızçık- Üretmäk kiyadı gagauz şkolaların 1-ci klaslarına deyni*. Kişinev: Ştiința.
- Yazarı olmayan kaynak: *Azerbaycan Nağilları* (2005). Beş Cildde. I. Cild. Bakü: "Şərq- Qərb".
- Yazarı olmayan kaynak: *Gagauz Halk Masalları* (2017). Proektin başı: Pötr Paşalı. Komrat: Centrul de Cercetări Ştiințifice al Găgăuziei M.V. Maruneviç adına Bilim Araştırma Merkezi.
- Yücel, B. (1995). *Bâbüür Dîvânı (Gramer- Metin- Sözlük-Tıpkıbasım)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Zajaczkowski, W. (1966). *Język i folklor Gagauzów z Bułgarii*. Kraków: Pantswowe Wydawnictwo Naukowe.

İkincil Kaynaklar

Appel, R. & Musysken, P. (2005). *Language Contact and Bilingualism*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bosnalı, S. (2010). Halaççanın Yitim ve Değişim Sürecine Tasarlama Kipleri Açısından Bir Bakış. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 53, ss. 67-88.

Demir, N. (2002). Kıbrıs Ağızları Üzerine. *Scholarly depth and accuracy. A Festschrift to Lars Johanson. Lars Johanson Armağanı*. Yay. Haz. Nurettin Demir- Fikret Turan, Ankara: Grafiker Yayınları. ss. 100-110.

Johanson, L. (2009). Modals in Turkic. In Hansen, Bj. & de Haan, F. Eds. *Modals in the Languages of Europe. A Reference Work (Empirical Approaches to Language Typology 44)*. Berlin&New York: Mouton de Gruyter, ss. 587-510.

_____ (2013). *Structural Factors in Turkic Language Contacts*. London and New York: Routledge.

Kıral, F. & Menz, A. (2008). İran- Azericesinde ve Gagavuzcada Dil İlişkisinden Kaynaklanan Yapısal Benzerlikler. 22. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, 8-9 Mayıs 2008, Van.

Krapova, I. & Joseph, B. (2019). *Balkan Syntax and (Universal) Principles of Grammar*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.

Menz, A. (2010). Gagavuzcanın Söz Dizimi ve Dil İlişkisi. *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni*, 27-29 Aralık 2007, Ankara: TDK Yayınları,.

Özkan, N. (2021). Gagavuzlara Türkiye Türkçesi Öğretimi. *Erciyes Akademi, Özel Sayı*, ss. 837-854.

Özokutan, T. (2005). *Kıbrıs Türk Masalları (Derleme- İnceleme)* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Peler, G. Y. (2007). Türkçenin Kıbrıs Ağızlarında Subjunktifler. *Karaman Dil- Kültür ve Sanat Dergisi*, ss. 292-295.

_____ (2013). *The Tense-Aspect- Mood/Modality System of the Turkish Spoken in Cyprus, Sociolinguistic Factors in the Formation of the Finite Verbal System of Turkish Dialects of Cyprus*. Saarbrücken: Scholar's Press.

- _____ (2018). Tarih İçinde Yunanistan'da Türk Dili: Hun-Avar-Bulgar Dönemi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 58, S. 2, ss. 429-448.
- _____ (2019). *Kıbrıs Türklerinin Dillik Ataları Gerçekten İç Anadolu ve Akdeniz Sahillerine mi Dayanmaktadır?*. Rauf Raif Denктаş ve Dr. Fazıl Küçük 1. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Tam Metin Kitabı, İstanbul: Hiper Yayın.
- Rentzsch, J. (2014). Batı Rumeli Türkçesinde Yardımcı Yapılar. *Beder Journal of Humanities*, Issue: 4, Volume: 2, Fall (Special Issue).
- Socanac, T. (2017). Balkan Subjunctive Distribution: World Semantics and Default Selection. *Generative Grammar in Geneva*, vol 10, ss. 117-130.
- Trabant, J. (2020). *Dil: Söz ve Yazının Gelişimi* (Çev. Rahman Akalın). İstanbul: Runik Kitap.
- Tsiplakou, S. & Kappler, M. (2015). Is there a Common Cypriot Subjunctive. *Meditarranean Language Review*, Vol. 22, ss. 139-155.
- Tomić, O. M. (2006). *Balkan Sprachbund Morpho-Syntactic Features*. Netherlands: Springer.
- Winistörfer, O. (2020). The Balkan Sprachbund: A multi-variate approach to the 'prototypical' case of language contact. <https://osf.io/fujzr> adresinden 08.01.2024 tarihinde alınmıştır.

Extended Abstract

Language contact is a phenomenon in which speakers of different languages or different dialects of the same language interact with each other, resulting in the transmission of linguistic features. In a situation where several languages are spoken in the same region, these languages may begin to converge. Groups with political, economic, cultural and population superiority have a strong linguistic influence on others. As a result, language elements are copied from superior groups. Apart from this, it is also copied with the desire to gain prestige by imitating the linguistic behavior of admired social groups.

The Balkans is the region where language contact is most intense. Due to centuries of intensive and continuous contact in the Balkans, languages show structural and lexical convergence. The Balkan peninsula is home to some languages from the Indo-European language family, such as Albanian, Bulgarian, Macedonian, Romanian, Serbian, Greek and non-Indo-European languages such as Turkish and Hungarian. All of these languages are called Balkan Sprachbund, which means “Balkan language union”, “Balkan language contact zone”. There are some typological language characteristics in belonging to the Balkan language union. However, its scope and boundaries are not fully defined. Nevertheless, the related linguistic discussions have centered around certain characteristics. The most prominent and most discussed feature is the disappearance of the infinitive and its replacement by subjunctives.

Turkish is a language spoken in a very wide geography. Turkish spoken in the Balkans is in mutual language contact with Indo-European languages. This language contact is caused by bilingual or multilingual environments. It is seen that Turkish is a part of the Balkan Sprachbund. The disappearance of infinitives and their replacement by subjunctives, which is a typological language feature of Balkan Sprachbund, is seen in Turkish spoken in the Balkans as a result of mutual language contact with Indo-European languages: ‘*Ben isterim Prizren’de mezarımı yapsınlar*’ (Prizren, Kosovo) ‘I want my grave to be built in Prizren.’

However, in the historical dialects of Turkish and in the Oghuz group Turkish dialects of Azerbaijan Turkish and the Cypriot dialects of Türkiye Turkish, the subjunctive structure is widely used by bringing the verb indicating the desired occurrence after the inflected verb *iste-* in sentences expressing purpose. For example, Kipchak Turkish: *tiledim bir zamān körsem cehān-ni* (GT, 132b) ‘I once wanted to see the world.’ and Azerbaijani Turkish: *balaca qardaş qızı götürüb çıxdı bir meşənin kənarına, istedi qızı öldürsün* (AN, 27) ‘The younger brother took the girl and went to the edge of a forest, he wanted to kill her.’

When we look at Gagauz Turkish, we see that it forms the western branch of the Oghuz group of Turkish dialects together with Turkish and Azerbaijani and shows many similarities with Balkan Turkish dialects. Throughout their history, Gagauz people have lived intertwined with Slavic and Latin-speaking peoples for a long time. They lived as a minority within these communities and Gagauz Turkish was spoken together with the official languages of the countries as a minority language. Despite being subjected to the pressure and influence of other languages and cultures throughout their history, they have survived to the present day. Gagauz Turkish has some differences from the standard Türkiye Turkish. The reasons for this are that Bulgarian and Russian are socially dominant, bilingualism has continued for many years, the use of Gagauz Turkish is limited to certain areas, and although Gagauz Turkish has an official written form, its use is not widespread.

In standard Türkiye Turkish, purpose sentences are expressed as *-mA(k) (+ possessive) + iste-*. In Gagauz Turkish, this structure with possessive suffix has been lost. In addition to the use of the infinitive form *iste- + -mAA*, purpose sentences are also formed by replacing the infinitive with a finite verb after the verb *iste-*: *Bitkidä isteerim okumaa bir dörtlük* 'I would like to read a quatrain at the end.' The finite verb that replaces the infinitive form takes either imperative or subjunctive suffixes. This is a result of copying structures from non-Turkish Balkan languages.

The area where Gagauz Turkish differs most from other Turkish language branches and Türkiye Turkish is syntax. In terms of syntax, the subjunctive structure branches to the left in Türkiye Turkish and to the right in Gagauz Turkish. It is seen that Gagauz Turkish imitates the right-branching pattern of the Slavic languages around it and Romanian

In Gagauz Turkish, infinitive forms are preferred in subjunctive sentences with a common subject, that is, in intraparticipant subjunctive sentences. It is seen that this usage is directly related to the structure of the socially dominant languages in the regions. In Gagauz Turkish spoken in Bulgaria, the infinitive is used very rarely in these constructions. In Moldova, the infinitive is used in these constructions due to the social dominance of Russian.

In Gagauz Turkish, in non-participative subjunctive sentences, a structure that is not found in standard Türkiye Turkish is used. Gagauz Turkish prefers finite verb forms to non-finite verb forms and tends to eliminate non-finite forms. This structure is also used in sentences with a common subject. This situation is the result of long and intensive contact with languages such as Bulgarian, Romanian and Russian with which Gagauz Turkish interacts.

In this study, the subjunctive sentence structure in Gagauz Turkish is compared with Türkiye Turkish and the differences between them are explained in terms of language contact. Examples from newspapers, novels, stories and tales written in Gagauz Turkish are given and the reasons for these differences are explained. As a result, it is seen that Gagauz Turkish has significant structural and syntactic convergence with non-Turkish Balkan languages due to its history and geography.